

KOVÁCS ISTVÁN
**„Négy nap dörgött az ágyú
 Vizakna s Déva közt...”**

Bem február 1-jén jelentette Kossuthnak, hogy Vizaknán foglalt új állást, s aznap egy zászlóalj, egy huszárszázadot és négy ágyút küldött Beke József őrnagy különítménye elé, amely Halmágyról Déván, Szászsebesen és Szerdahelyen fog Vizaknára beérkezni, hogy az itteni haderővel egyesüljön. Az így megnövekedett honvéderő a siker esélyével indíthat támadást az ellenség ellen akkor is, ha az az erődbe húzódik. A reguláris osztrák erőt Bem 10.000 főre becsüli, amelyet 30–40.000 román és szász népfelkelő támogat. Az ellenséget szerinte az is gyengítheti, hogy „a lengyel ezredek katonái nyíltan kijelentették: csatlakozni akarnak hozzánk”. Bem nem tudhatta, hogy éppen ekkor áll össze egy orosz különítmény Szkarjatyin ezredes parancsnoksága alatt, amely rövidesen megindul Nagyszebenbe, s két-három nap múlva be is vonul oda, hogy Puchnernak „szabad keze legyen”. Igaz, a számára kedvező döntésről se értesült, mármint arról, hogy január 26-i segélykérő leveléről tudomást szerzett a Közép-Tisza vonalához felvonuló, de a bánásági hadosztállyal hosszabban Aradnál időző Damjanich János tábornok, aki január 31-én úgy döntött – Debrecen utólagos jóváhagyásában bízva –, hogy összeállít egy 3 zászlóaljból, 2 lovaszázadból, 2 ágyúütegből álló, mintegy 3000 főt számláló segélycsapatot Bem támogatására. Ez azonban csak február 2-án indult el. Kétségtelen, hogy Beke alezredes 2150 fős különítményével együtt ez már tekintélyes erőt képviselt. Bem meg volt győződve, hogy Beke csapatai már elérték Dévát. Mire alapozhatta vajon azt az állítást, hogy az erdélyi osztrák hadtest lengyel ezredeinek katonái tömegestül állnak majd át hozzá, mivel addig alig néhányan szöktek át a magyar oldalra? Név szerint egyről tudunk, de ő is a 3. könnyűlovasezredből karácsonykor Kolozsvárnál állt át a Kossuth-huszárokhoz.

Február 3-án azt jelenti Kossuthnak, hogy Bekének ezen a napon kell elhagynia Dévát, s ha a lőszer is megérkezik, az egyesített haderővel február 7-én vagy 8-án megtámadja Nagyszebent. Az utóiratban meg-

jegyzi, hogy állítólag orosz tisztek jelentek meg Nagyszebenben, de bizonyára magáncélból.

Másnap reggel kora hajnalban fellármázták Bemet, hogy az ellenség nagy erővel közeledik Vizakna felé. A főparancsnok nem zavartatta magát, nyugodtan bekanalazta kedvenc köménymagos levelet, amely miatt ebédmeghívását az érintett tisztek igyekeztek maguktól elhárítani.

Bem láthatólag jókedvvel készült az ütközetre. Botjára támaszkodva kibicegett szálláshelyéről. Két huszár a nyeregbe emelte. Ha székre állt, egy huszár is elég volt, hogy lóra segítse. Az egységparancsnokok és a segédtsztek félkaréjban köréje sorakoztak. Sorra kiadta rendelkezéseit. Petőfi – egy emlékirat szerint – a következő figyelmes utasítást kapta:

„Ma csatánk lesz, ön lehetőleg maradjon távol a harcterről, nem szeretném, ha a magyar nemzet első költője a csatateren vérezne el. Szót fogad-e?”

Puchner 7357 gyalogossal, 30 ágyúval és 787 lovassal reggel 9 órától „támadta Bem kitűnően megválasztott, jól megerősített védőállásait”. Mint a korszakkal foglalkozó hadtörténész, Kedves Gyula leszögezi: „A katonai akadémiát végzett Czetz jól felhasználta a tábori erődítések terén szerzett ismereteit, a sóaknák közötti mélyedéseket, mélyutakat sáncokkal és árkokkal erősítette meg, Bem pedig ezek mélyedésébe helyezte el tüzéségét”, amely azonnal tüzet nyitott az ellenséges csapatokra, s egy idő után a közep-had ütegeit is meghátrálásra kényszerítette.

Az ütközet első, még győztesnek ígérkező szakaszában az előző napon őrnaggyá emelt Zsurmay Lipót huszárszázada is kitüntette magát. A lengyel légió szervezésében részt vett bajtársa, Władysław Rucki hadnagy minderről így számol be: „Puchner generális merészen nyomult előre, ágyúlövésnyi távolságra megközelítette Bem állását, aki a centrumban sorakozó ágyúí, vagyis kedvenc fegyverneme mögött állt szokásához híven, s csak az említett távolság elérésekor vezényelt tüzet, mire megkezdődött a harc. (...)”

Bem jobbszárnyán Zsurmay őrnagy a gyalogság és az ágyúk eredményes tüzelésétől kísérve, huszárjainak rohamával elsőnek készítette visszavonulásra a császáriakat, az ellenséges centrum csak később kezdett hátrálni, a jobbszárnyon mindkét fél megtartotta állásait.”

Amikor Bem látta, hogy az osztrákok visszahúzódnak, merész – egyesek szerint felelőtlen – lépésre szánta el magát. Kimozdult jól fedezett állásaiból, hogy maroknyi hadával nyílt téren üldözze az ellenséget. Ezzel viszont leleplezte, hogy milyen csekély erővel

Részlet a szerző kiadónknál megjelenés előtt álló *Bem tábornok – Az örök remények hőse* című könyvéből. A könyv a Nemzetközi Visegrádi Alap Standard Grant programja keretében kerül kiadásra.

rendelkezik. Puchner megvetette a lábát, ellentámadást rendelt el, és rázúdult a fedezetlen honvédcsapatokra, amelyek a nagy nyomás alatt összeroppantak.

Władysław Rucki a következőket jegyzi meg: „Hiába kérték törzstisztjei, elhagyta jól fedezett állását, s meggondolatlanul a császáriak üldözésére indult, akik az egész tüzéségüket felsorakoztatták a nagyszabasi út mellett emelkedő dombon, és szörnyű pusztítást végeztek Bem gyenge gyalogságában, amely, csekély ereje és a dombon fedezett császári ütegek miatt, nem használhatta eredményesen a szuronyait.”

Mindeközben kiderült, Petőfi nem fogadott szót a tábornokának. Igaz, ígéretében könnyen átjárható kiskaput hagyott a maga számára, amelyen nem átbújt, hanem lovával átugratott: – „Köszönöm a figyelmeztetést, tábornok úr, szót fogadok, de azt nem ígérhetem meg most, mit fogok tenni akkor, midőn az ágyúk dörgéseit fogom hallani...” Az ágyúk pedig dörögtek. És Petőfi nem volt nagyothalló. Hogy mennyire nem, arról több visszaemlékezésben is olvashatunk. Idézzünk egyet, amely arról tanúskodik, hogy Bem féltve óvott költője az első vonalban harcolt:

„Minket gr. Bethlen Gergely alezredes rohamra vezetett, amit alig kezdtünk meg, s már megálljt és visszavonulást parancsolt. Petőfi a más oldalon, ki a nagy zajban, lármában nem hallotta a Bethlen vezényszavát, rohamra lelkesített...” A huszárok mégis visszahúzódtak, s emiatt Petőfi összeszólalkozott a rangban fölötte álló Bethlen Gergellyel. Csak akkor higgye le, amikor kiderült, hogy a visszavonulást Bem rendelte el. A retirádából végül rendetlen menekülés lett. Hogy milyen, arról egy szinte gyerek-huszárról, a tizenöt éves Mihály Elek (1833 decemberében született), a majdani magyarvaskői református pap és pomológus készített közelképet. Ő az, aki 1863-tól fogva közel ötven éven át szolgálta a híveket, s a saját maga által alapított gyümölcsöskertet is őrző, almafáival ma is kísértő aggastyánként a magyar költészet, Jékely Zoltán által írt egyik legszebb poemájában, a *Kalotaszegi elégiában* bukkan elénk:

*A vén Mihály pap árnya jár a kertben,
korhadtt fejfák közt lebbent siri fény*

Mihály Elek Bem marosvásárhelyi tartózkodása idején, január 14-én lépett be Zsurmay Lipót „huszárszadronjába”. A kapitány a századirodában helyezte el a középiskolás tanulót. Vizakna Szelindek felé eső határából, ahol előőrson volt, február 3-án este egy

A sebesült Bem tábornok

Zsolner nevű öreg huszár kíséretében őt küldték be a városba, hogy a század és Zsurmay málhásszekereit hozza ki. A hózivatárban csak találmásra araszolgtak céljuk felé, amikor osztrák könnyűlovasok vették körbe őket, s felszólították, hogy adják meg magukat. És most olvassuk Mihály Elek beszámolóját: „Zsolner karddal felelt a felé közeledőnek, egy másik rám tört. Úgy ahogy gyenge erőmtől és a vívásban való járatlanságomtól kitelt, oltalmaztam ugyan magam, de mégsem tudtam azt az erős vágást elhárítani, mely balkarom könyökcsontját érte. Zsolner hamar végzett sválszerjével, azt levágta s segítségemre jöve, oldalról olyat vágott az engemet megtámadó pofájára, hogy az a nyergéből rögtön lefordult s lova messzeszaladt, de jött helyette más, kire, mielőtt célt ért volna, pisztolyomat sütöttem...” A durranás által fellármázott és előrohant „főörög” mentette meg a két huszárt, s egyúttal útba is igazította. Köszönésképpen foglyokként magukkal vihették a két sebesült könnyűlovast. „Reggelre karom úgy eldagadt, hogy mozdítani se tudtam, mentém báránybőrbéllésének szőre a sebbe tapadt s föl kellett hasítani – folytatja kései beszámolóját Mihály Elek. – Míg Zsolner velem bajlódott, a csata elkezdődött, az utca szekerekkel össze-visszatolult, hogy szó sem lehetett arról, hogy köztük két szekerünk keresztülhatolhasson; hirtelenében az én lovamra egy pár csomagot felcsatolt s elsietett, én pedig, társaimtól elszakítva, szekeren maradtam...”

Zsolner minden bizonnyal eljutott Zsurmayhoz, aki a két huszárszázadból, két gyalogosszázadból s az erdélyi hadseregben szolgáló félszázadnyi olasz könnyűlovásból álló balszárnyal elszakadt Bemtől, magával víve egy vagy két háromfontos ágyút is.

Ettől kezdve egy hónapon át – váltakozó sikerrel – partizánháborút folytatott August Heydte őrnagynak a Székelyföld figyelésére rendelt, tőle jóval erősebb reguláris különítményével, amelyet nagyszámú román és szász népfelkelő is támogatott.

A vizaknai vereséget az tette katasztrofálissá, hogy Bauer Lajos főhadsegéd Bem írásbeli parancsára volt csak hajlandó elrendelni a visszavonulást, s közben az összetorlódott málhásszekerek, poggyászkocsik, lőszeres taligák, ágyúk miatt mozdulni se lehetett a város utcáin. Bauer azért sem kaphatta meg a várt parancsot, mert Bem szokásához híven, az utolsóként visszavonulók között tartózkodott. Élete hasonló módon került veszélybe, mint Gálfalvánál: könnyűlovasok vették körbe, hogy foglyul ejtsék. Ezúttal Czetz segédtsíjtje, Simonyi Simon őrnagy mentette meg, aki ugyan nem számított rutinos öreghuszárnak, mint Zsolner, de Bars megye garami járásának főszolgabírójaként is villámgyorsan cselekvő katonának s jó vívónak bizonyult. A Bemet közrefogó svalzsérek közé ugratott, kettejüket pisztolylövésekkel tette ártalmatlanná, tisztjüket pedig kardjával. A századnyira apadt bécsi légió is előtört, és megfutamította a könnyűlovasokat. A maroknyi honvéddhad ötszáz embert vesztett. Poggyászkocsik, lőszeres szekerek sokasága és 15-16 ágyú került az osztrákok kezére. Odaveszett Bem összes holmija és tábornoki irodája is.

Puchnert annyira meglepte a nem várt nagy siker, hogy aznap alig üldözte a menekülő honvédeket. (Katonái egyébként is a zsákmányolt poggyászszekerek kirablásával voltak elfoglalva.) Az 1500 főre apadt honvédsereg éjfélig eljutott Szerdahelyre, ahol kifújhatta magát.

Bem nem akart úgy járni, mint Vizaknán, ahol az utcákon összetorlódott szekerek csaknem lehetetlenné tették a visszavonulást, ezért a sebesülteket és betegeket Szerdahelyen át előreküldte Szászsebesre. Szászsebes polgárai szokatlan szívéllyességgel vették gondozásukba a magatehetetlen honvédeket, bécsi légiósokat. Közben a Bem vereségéről és visszavonulásáról – a szászsebesiek részéről is – értesített gyulafehérvári garnizon parancsnoksága kisebb egységet küldött Szászsebesre, amelyet tekintélyes román népfelkelő tömeg követett. Czetz János állítása szerint a császáriak megrohanták a várost, a parányi magyar őrséget percek alatt lemészárolták, majd a helybeliek részvételével a sebesülteket és a betegeket is leöldösték. A hírt egy szekerész, más forrás szerint két, magát románnak kiadó honvéd vitte meg Bemnek.

Szerencsére nem minden sebesült esett áldozatul az elszabadult embertelen indulatoknak. „Hús-harminc honvéd” éppen a szászok segítőkészségének köszönhetően menekült meg. Vagyis a „szokatlan szívéllyességük között” akadt olyan szász család is, amelynek szívéllyessége őszinte volt. Erre éppen Miháltz Elek története a bizonyosság, akit kocsisa, „egy szintén vén huszár” vitt a városba érkezésük után egy szász házhoz: „Itt az isteni gondviselés éppen a lutheránus orgonista házához vezérelt, kinek neje látva elélt állapotomat, mindjárt ágyba fektetett, s főleg mikor megtudta, hogy én is kántor fia vagyok s a német szót is értem, oly gondos ápolásban részesített, hogy édesanyámtól se várhattam volna különbet.” Amikor a gyulafehérvári különítmény megjelent a városban, a kántorné a sebesült „kishuszárt” saját hálószobájában fektette le, mintha családtag volna, a két kocsist pedig a padláson bújttatta el. Így menekültek meg. Miháltz állítása szerint rajta kívül még vagy hús-harminc sebesült maradt életben, köztük Balthesz Frigyes huszár főhadnagy, akinek tenyerét lőtték át Vizaknánál.

A sebesültek lemészárlásának híre a honvédtábornak azonnal talpra ugrasztotta; bosszúszomjasan megindult Szászsebes felé. A riadt szász nemzetőrök és császári katonák sietve felsorakoztak a város védelmére. A megmaradt magyar üteg löni kezdte állásaikat, de a türelmetlen honvédek, anélkül, hogy parancsot kaptak volna, feltűzött szuronnal rohamra indultak. Dűhtől hajtva feltartóztathatatlanul gázoltak előre, s fél órán belül urai voltak a városnak. A megszeppent polgárok döbbsent riadalommal várták a következményeket. Az első percek nem sok jóval biztattak. A honvédek betörték a patikába és a főtér üzleteibe. Bem megjelenése azonban véget vetett a rablásnak. Neki köszönhető, hogy – néhány főkolompuson kívül – a városlakókat nem érte bántódás. Márpedig az elszabadult indulatok villámai közepette csak olyan vezér képes helyreállítani a fegyelmet, akit szeretnek és tisztelnek katonái. A sebesültek egyike, Kádár János állítása szerint viszont, amikor „Bem megtudta, hogy a lakosság is lövöldözött reánk, rendkívül felbőszült s két órai rablást engedett”. Imreh Sándor viszont úgy emlékszik, hogy éppenséggel Bem volt az, aki a rablott portékákat visszavitte az üzletbe. „Visszahelyeztek a honvédek mindent, éppen csak egy-egy butélia bort, egy-egy darab szalonnát, sajtot stb. feledtek a zsebökben. A kereskedések ajtóit beszegeztek” – jegyzi meg Imreh Sándor.

Mindenesetre a honvédek lecsillapításában Petőfi is részt vett, aki itt olvasta el azt a személyét érintő körözőlevelet, amelyet Kemény Farkas Dévára tartó honvédei még február 3-án foglaltak le a szászsebesi postán és küldtek el egyéb írományokkal együtt Bem vizaknai főhadiszállására. Így reagált Petőfi a személyleírására: „Sok hiba van benne, úgy látszik a külsőségeket arcképmről vették, a többit csak úgy gondolatformán írták. Hogy tíz évvel öregebbnek tettek, hogy azt mondták »früher« Dichter s a többi hazugságok és ostobaságok nem bántottak, de azon az egyen szörnyen bosszankodtam, hogy engem a német divat szerint öltöztettek, engem, ki teljes világeletemben magyar ruhában jártam.”

A honvédek eltorlaszolták a kapukat, és délelőtti nyugovóra tértek. Az ellenség csak délben jelent meg Szászsebes falai előtt, s löni kezdte a várost. Bemet a hajnalban zsákmányolt lőszeres szekér mentette meg. A munícióval természetesen takarékoskodni kellett, ezért csak akkor felelt az ellenség tüzére, ha ágyúinak löterébe biztos célpont került. Ötórás tűzpárbaj után kitörést hajtott végre. A szurronnyal megpiszkált üldözők az est beálltával Szerdahely irányába húzódtak vissza. A siker némileg helyreállította a vert sereg szétzúzott önbizalmát. Zsákmányuk egy békés éjszaka lett.

A tisztek egy része azt szerette volna, ha Bem azonnal továbbvonul Déva felé. Aggasztónak érezték, hogy Kemény Farkas nyom nélkül eltűnt, s hogy – a hírek szerint – a Szászvárosba előreküldött sebesültek egy részét a szászsebesiekéhez hasonló sors érte...

Ezek azonban hamis hírek voltak. A román népfelkelők harapófogójából kisiklani igyekvő sebesültszállítmányt az osztrák könnyűlovasok ejtették fogságba és oltalmazták meg: „És itt ki kell mondanom, hogy a minket elfogó sivalzsérek tisztjei és közlegényei a legemberségesebb módon bántak velünk, senkit sem bántottak, semmit el nem vettek, sőt midőn vezetőjüknek tudtára esett, hogy a sebesültek nagy része 24 óra óta semmit sem evett, kenyeret és pálinkát osztatott ki köztük” – folytatja kora ifjúsága háborús Odüsszeájának történetét Miháltz Elek, megjegyezve, hogy a petersdorfi, péterfalvai szász népfelkelők viszont, akik huszonnégy órán át őrizték őket, amit csak tudtak, elloptak tőlük, lovaikat a saját istállóikba kötötték be. Péterfalváról aztán a különválasztott sebesülteket és tiszteket „Bianchi ezredbeli polákok” kísérték Gyulafehérvárra, „ahol a várbeli tisztek csoportosan tolultak »honvédet látni«, ételt-

italt hozattak, s e búcsújárás másnap is annyira tartott, hogy talán nem volt a városban egyetlen tiszt, ki minket megbámulni el ne jött volna...” A város magyar lakosai nem megbámulni, hanem segíteni jöttek őket. A súlyosabb magyar sebesülteket a Batthyány püspöki könyvtárban berendezett katonai kórházban ápolták. Gyógyulásukhoz talán az is hozzájárult, hogy a pincemester kannákban hordta nekik a jó rozsmáli bort, merthogy „úgyis a német inná meg”. Az itt töltött idő persze nem emlékeztetett a „szelindeki szép napokra”. A felgyógyultakra besorozás várt, és „irány Itália”. Miháltz Eleket, akit alkalmatlansága miatt nem tudtak osztrák katonának beöltöztetni, a városi rendőrség „becsületes magyar kapitánya” három társával együtt szabadon bocsátotta. Rövidesen ismét a Vilmos huszárok soraiban szolgált – a szabadságharc végnapjaiig.

Miután a várva várt segítség egyre késett, a Bem működésével a vizaknai vereségtől elégedetlen tisztek attól tartottak, hogy ha az osztrák hadsereg Szászsebesen találja a magyar sereget, menthetetlenül megsemmisíti. A főparancsnok pedig ezúttal sem közölte elképzeléseit beosztottjaival. Közismert volt a párbeszéd, amelyet egyik tisztjével folytatott:

– Tud ön hallgatni?

– Igen.

– No látja. Én is.

Bemnek ez a jellegzetes reakciója azonban már nem elégitette ki a hajnaltáj elöszobájában zsörtölődő tiszteket, akik nyíltan szóvá tették, hogy tízszeres túlerővel szemben a városban maradni nem pusztán vakmerőség, hanem árulás! Gondolhatjuk, ez a súlyos vád mennyire igazságtalan volt azzal szemben, akinek a méltatlankodók addigi hadi sikereiket és katonai előmenetelüket köszönhatték. Bauer őrnagy, Bem „fősegéde”, aki mindennek fültanúja volt, a történekről azonnal jelentést tett felettesének. A tábornokot meglepte a hír, hiszen először kellett szembenéznie beosztottjainak nyílt elégedetlenségével. Igaz, az elégedetlenség még nem engedetlenség. De hamar átcsaphat abba! Eszébe villant egykori önmaga. 1831 nyarán ő is tüzelt Skrzynecki ellen, mert a jobbnál jobb lehetőséget elpocsékolva, nem rendelt el támadást Paszkevicz ellen. Felettese hátrálásra kiadott parancsait azonban mégis engedelmesen végrehajtotta. Bem nyomban szobájába kérette az érintett tiszteket, és a következőket mondta nekik:

„– Önök aggodalmaskodnak eljárásom miatt, bárha tudják, hogy minden percben segítséget várunk, s

ennélfogva kötelességünk azon tért megtartani, melyet bírunk, és melynek minden lépését vérrel kellene viszaszaszerezni, ha egyszer elhagynók, mert hasonlíthatatlanul könnyebb megtartani, mint megszerezni a tért; azonban én seregemben senkit erővel megtartani nem kívánok; azok tehát, kik bennem nem bíznak, szabadon elmehetnek, ahová tetszik, sőt ha szebb jövőt remélnék az ellenségnél, nyilatkoztassák ki, és átküldöm őket parlamentterrel oda is; de óvakodjék mindenki, ki nálam marad, az elébb folytatott vitatkozástól, nehogy átharapóddzék honvédeim közé is, mert fáj a szívemnek, de bizony főbe lövtném az illetőt.

Néhány percnyi néma csend után kérdé Bem:

– Nincsen senki, ki el akarna hagyni?

Senki sem szólt. Ünnepeles csend.

– Tehát együtt maradunk, de tartsák eszükben, mint mondtam, s én elfelejtem a történeteket.

Ezzel eltávozott mindenki, csak ketten maradtunk, de szóval sem lön érintve többé ez eset, mintha nem is történt volna.” – Így írja le az „esetet” Bauer őrnagy.

Fél óra múlva parlamenteer jelentkezett Bemnél. A lengyel vezér nem akarta fogadni. Tisztjei végső érvként közölték vele, hogy a bekötött szemű osztrák tiszt lengyel.

– Annál inkább nincs vele tárgyalnivalóm – felelte Bem, de végül mégis fogadta a követet. A kendőt azonban akkor sem engedte szeméről levenni, amikor a parlamenteer egy pillanatig látni akarta.

– A várost minden oldalról körülvettük. A vérontás elkerülése végett Puchner altábornagy úr tisztességű megadást ajánl önnek – szólalt meg a tiszt.

Bem már tudta, hogy a Szászváros felé vezető utat még nem zárták el a megkésett gyulafehérváriak. Azonnal útnak indította csapatait, s időnyerés céljából színleg tárgyalásba bocsátkozott „honfitársával”, akit Bethlen Gergely reggelire is meginvitált. Amikor jelentették Bemnek, hogy az utolsó magyar egység is elvonulóban van, nyers hangon búcsút vett a hadi követtől, megróva őt, hogy lengyel létére a császárt szolgálja, s nem a szabadság ügyét. Nem lehet tudni, Bem megjegyezte-e honfitársa nevét. Leonard Truskolaskinak hívták, huszonöt éves volt, s a Sanoki kerületben fekvő Indruszkowcéből származott. Ezredkadétként 1846. szeptember 21-én helyezték át a 2. (Sustenau) vérteszredből a 3. könnyűlovasezredhez, s másnap hadnaggyá léptették elő. Vagy azért, mert szívére vette Bem korholását vagy más okból, 1849. július 31-én – pont a seges-

vári ütközet napján – tiszt rangjának megtartása nélkül kilépett az osztrák hadseregből.

A császáriak rázúdultak a városra, de Bem seregének hült helyét találták. Azonnal a magyarok után vetették magukat. A honvédek, nyakukon Puchner seregével, a román népfelkelők hatalmas tömegén át szuronnyal „törtek utat maguknak” Szászvárosig.

„Szászvárost is rohammal kellett bevennünk. Virradat előtt jött a jelentés, hogy a szebeniek utolérték. Visszamentünk eléjük, s mintegy két óráig harcoltunk velök, nem a diadalért, mely lehetetlen volt, hanem a becsületért...” – olvashatjuk Petőfinek a négy napról írt beszámolójában.

Kevés hiányzott ahhoz, hogy Bem föl nem került a szászvárosi ütközet hősi halottjainak listájára. Most nem a lovasság, hanem az ellenséges gyalogság fogta közre, miután a magyar ágyúk kezelőlegénységével végzett. Bem, más fegyver híján, lovaglóstórával vágott az ágyúkat zsákmányul ejtő egyik osztrák katonára arcába. „Csócselék, ezek az én ágyúim!” – mondta, mintha a szó ereje fölérne a golyóéval. Egy másik gyalogos cáfolatul Bemre sütötte puskáját. A golyó letépte a tábornok jobb kezének középső ujját. Szerencsére a közelben levő honvédek, a 31. zászlóalj katonái vezérük segítségére rohantak, s kiragadták őt a császáriak növekvő gyűrűjéből.

Bem roncsolt ujját még Szászvároson lemetszette a törzsorvos.

„– Minő komédia. Egy haszontalan ujjammal kevesebb van. Csak arra vigyázzanak, hogy az ellenség ne vesse ki önöket abból az állásból, melyet most elfoglalva tartanak” – vetette oda sopánkodó tisztjeinek nem kis méreggel. Ekkor már ugyanis tudta, hogy a magyarországi segélyhadak első egységei elérték Dévát, és hogy Kemény Farkas a Piski nevű helységben tartózkodik. Az volt a parancsa, hogy siessen vissza Szászvárosba, de Kemény Farkas sem ekkor, se később nem jelentkezett. Hogy miért nem, arra csak másnap derült fény. A menekülő magyar polgárok szekereitől szinte mozdulni sem lehetett a dévai országúton.

Az 1200 főre apadt, kiéhezett, fáradt hadsereget már Czetz vezette tovább, mivel Bem előresietett Dévára. A honvédek egy folyóhoz értek, amelyen mintegy 40 méter hosszú cölöphíd ívelt át. A katonák java része ekkor hallotta először a közelében fekvő helység nevét: Piski.

Ha Bem harc nélkül feladta volna Vizakna és Déva közötti állásait, akkor bizonyára épebb hadsereggel érte

volna el Piskit, de jóval a magyarországi segélyhadak megérkezése előtt. Piskinél azonban mindenképpen döntő ütközetet kellett volna vívnia Puchnerrel, és nem kétséges, hogy a magyarországi segélyhadak nélkül vereséget szenvedett volna a sokszoros túlerővel szemben. Bem a visszavonulás során elveszítette ugyan az erdélyi hadsereg egy részét, de időt nyert. És ez az idő a valóságban egy új hadsereget jelentett.

Csetz János így összegezte a négy nap hősi áldozatainak értelmét:

„Így végződött ez, a háborúk történetében majdnem példátlanul álló visszavonulás, melyhez hasonlót csak a katonák bizalma, lankadatlan kitartásuk, mely semmi veszélytől vissza nem rettent, és az agg vezér bámulatos lángesze hozott létre. Ez volt keserves helyzetünk ellenére az egész hadjárat legfényesebb és legszönyorosabb epizódja, mert olyan hadvezéreket képzett, kik később becsületükre váltak mesterüknek, és bizonyítékokat szolgáltatnak afelől, hogy Bem nemcsak a győzelmet tudta kihasználni, hanem a vereségeket is ki tudta egyenlíteni, egyszóval hogy Bem hadvezér volt a szó legszorosabb értelmében.”

Majdnem hasonló végkövetkeztetésre jut a Bem iránt gyakran kritikus Csány László fő kormánybiztos is a piski ütközet után egy héttel Kossuthnak írott jelentésében: „Vizaknánál az öreg ismét elszeleskedte a dolgot, elvesztett 15 ágyút, de Szászsebestül Szászvárosig visszavonulása oly remek, hogy nem lehet azt nem bámulni, azzal bebizonyítja, hogy kevesebb vakmerőséggel valódi vezér, pedig nagy vezér lenne.” Egy másik ugyanaznap, közvetlenül az Országos Honvédelmi Bizottmánynak címzett jelentésében hozzáte-

szi: „A piski hídnál győzelme is hadjáratos tapasztalatának, hadvezéri talentumának tulajdonítható.”

1890. július 3-án délután fél háromkor két órán át tartó özvönvízszerű felhőszakadás árasztotta el Vizaknát. A bányaterület felszínén földrengésszerű hasadékok, nyílások támadtak, s nagy dübörgéssel omlott be egy-egy sószikla, hatalmas földdarab. A mind féktelenebb árvíz iszonyú erővel zúdult bele a Nagyaknába is, majd egy idő után hirtelen magasba tört, mint valami vízőzön-vulkán. Hat honvéd sóval bebalzsamozott tetemét vetette ki. Olyanok voltak, mint amikor a halál leterítette őket. A vágott, szúrt és lőtt sebhelyek is látszottak rajtuk a vér pirosával együtt.

A vizaknai ütközetet követően a népfelkelők és katonák, miután ruhájuktól, értékeiktől megfosztották, háromszázhatvanegy halott honvédet hánytak az 1827-ben műveléssel felhagyott sóbánya kétszáz méter mély Nagyaknájába. A legenda szerint a sebesülteket is oda vetették. Ennek ellentmond a 27. zászlóalj főhadnagyának, Bagossy Pálnak a halálból történt visszatérése. Egy combtövön talált golyó terítette le. Mint sebesültet levetkőztették, hogy ne érje több kár a ruháját, majd összevissza szurkálták, s biztos, ami biztos, három golyót eresztettek bele. Akik a holtakat összeszedték – bizonyára vizaknaiak voltak –, miután úgy észlelték, hogy még él, bevitték a nagyszebeni katonakórházba. Tizenhét szúrt és lőtt sebet számoltak meg rajta. Gyakran gennyező jobb csípőcsontja miatt évtizedeken át állandóan kötözni kellett, mint Bemet. A „dicső emlékü”, ahogy húsz évvel később már állandóan ágyban fekvő család-apaként visszaemlékezett rá.

A vizaknai ütközet